

Business is war? Ne, biznis je modrost

Lucija Mulej, Marko Kryžanowski

1 Kriza vednosti in koristnost znanja

Gospodarska kriza, ki naj bi ji bili priča na vsakem koraku, izpričuje posebno zgodovinsko stvarnost, ki jo lahko prvič aktivno soustvarjamo. Seveda ta kriza z letnico 1929 nima veliko skupnega, ali pač? Ciklusi lomov vednosti, realnega in simbolnega, ter zlasti družbeno samoumevnega, se, kot je splošno znano, zgodijo na približno vsakih 50 let. Dogodki v letih 1797, 1847, 1893, 1929 in 2008 so si podobni. Lomi identitet in ontološke varnosti, torej samoumevnih predpostavk normalnega življenja, ki se transformirajo zgolj skozi potencialni izbris, so nujni. Vzroki za krizo niso zgolj tolikokrat plasirane teme o bogatenju peščice na račun reveža. Takšne sintagme so izrazito problematične in vzrok ter izvor krize. Bogatenje je dopustno, prav tako revščina. Družba domala dopušča mnogo dejanj in delovanj brez sankcij in obenem nikakršnega odmika od norm. Vloga posameznika, ki jo nezavedno odigra v sicer okvirnih pravilih hierarhičnega sistema, ki danes postavi na vrh meritokracijo, jutri elitizem, včeraj egalitarizem, je nedoločena. Posameznik je nedoločen. Razmerja so podana. Koliko je takšnih, ki so sposobni zavestno odigrati igro znotraj razmerja trg-politika-znanje? Pokeraš, ki odstopi od igre označenih kart, ustvarja dinamični zapis, znotraj katerega družba odigra vlogo po sledečem scenariju.

Karte postajajo prosojne; generalov je preveč, vojakov premalo. Povelj je toliko, da babilonski stolp poka po šivih. Nihče ne razume nikogar. Teorija komunikacijskih šumov je neadekvaten argument, saj je cilj komunikacije vnos šuma v kanale, da se ne ve, kaj si mislimo. Ko nihče ne ve, kaj si drugi misli, cilj ni več jasen namen igre, niti pravil, še manj izkupička.

Največja iracionalnost je vera v racionalnost. Upravljanje posla ni več upravljanje s fakti, vse bolj postaja upravljanje z emocijami. Z vznikom nove vednosti, o kateri vemo zelo malo, saj ni del mentalnega aparata in kognicije, pač pa bolj občutenja in občutkov, mehkih kazalnikov, ki so težko merljivi in še težje predvidljivi, vznikne prazno polje – kako in kam? Racionalne strategije padajo zaradi neznanja oziroma specifičnosti racionalnega principa, ki v novem polju poslovanja po krizi ne funkcionira več. Ta čas radi poimenujemo postmoderna, ki je antiteza »nemogočega«. V moderni naj bi veljala enosmernost komunikacije med znanostjo/racio in družbo, na mesto enosmernih pa stopi dvosmerna komunikacija v času postmoderne kot tiste epohe, kjer ne vemo več, čemu smo (konec velikih zgodb, konec zgodovine itd.). Res je, znanost tipa racio je determinirala tehnološki razvoj, ekonomske sisteme, družbene strukture ter naše zavestne in nezavedne občutke. Spremembe v konstituciji znanosti in raziskav korelirajo z naraščajočo kontekstualizacijo in socializacijo znanja. Znanosti tipa racio ne moremo več obravnavati v smislu avtonomnega prostora, ki je ločen od domen kulture, družbe, ekonomije, saj so le-te notranje heterogene, zunanje interdependenčne in celo transgresivne. (Nowotny et al., 2001, 2) Korelacija med razvojem vse bolj odprtih sistemov produkcije znanja in naraščajočo družbeno kompleksnostjo pomeni tudi povečanje negotovosti v obeh sferah, saj je ideja visoke moderne kot nezlomljive vere v razvoj in prediktabilnost stvar preteklega dojemanja resničnosti. Prav tako linearna logika vzroka in posledice ne funkcionira več, zamenjuje pa jo nelinearnost kot verjetnejša oz. lahko bi rekli

gotova realnost. Nazoren primer za to tezo je popularizacija teorije kaosa, ki je dosegla svoj vrh sicer v 70-ih, sprejela pa jo je prav tako laična kot strokovna javnost z izrazito jasnim poudarkom: svet determinizma in prediktabilnosti ne obstaja več. S tem se je izgubila brezprizivna avtoriteta ekspertov, saj verjetnost še ne nudi varnosti, na drugi ravni pa se je spremenil odnos med vladajočimi in vladanimi v smislu zloma tradicionalne hierarhije. (Mulej, 2002)

2 Strah pred nenameravanimi stranskimi posledicami in kolektivnimi samopoškodbami

Beckovo teorijo rizične družbe (Beck, 2001) bi lahko označili za teoretsko alternativo času preloma tisočletja, ki je tako teoretsko kot tudi praktično produktivna, saj se problemov loteva z mikro ravni formalnih iger, kjer je ključno vprašanje o institucionalnih pogojih in preseganju dilem racionalnega ravnanja. Tveganja, ki jih odplačujemo z entropijo sistema in z rušenjem norm, na katerih počiva zdravi razum civilizacije, enostavno delujejo kot nenameravane stranske posledice tako na centre kot na periferijo. Poslovni svet propada sam vase, saj se jasnost izgublja. »Beck je torej v svojo teorijo vgradil igro kolektivne samopoškodbe, ki je nadomestila igro kapitala proti delu« (Lukšič, 1999, 104). Poanta te igre je v dejstvu, da nihče v igri ne dobi, saj vsi povzročajo škodo sebi in drugim, prizadeti pa so bolj ali manj neposredno vsi. Metodični skepticizem racionalnosti, ki je bil nekdanj institucionaliziran v prisili argumenta moči, izgublja veljavo, saj so nosilci argumenta moči prav tako izpostavljeni nenameravanim stranskim posledicam na tistih nivojih, kjer se pričnejo mehke znanosti in mehke variable, kot so psihična stabilnost, zdravje, pravilnost presoje itd.

Kot pravi Bulc, se ritmi poslovne evolucije odvijajo po modelu okolij, kjer od delovnega preidemo v učeče, nato misleče in nazadnje v ozaveščeno okolje. Vrednote slednjega so tiste variable, ki jih v članku poimenujemo »mehke«, saj niso mehanicistično pozitivistične. So nosilci novih vrednot in nove paradigme, ki se v poslovnem svetu šele rojeva. Modreci poslovnega sveta bodo te vrednote razvili v svetovnonazorske sisteme in postali novi Bill Gatesi, Steve Jobsi in podobni mistiki kapitala našega časa. Ustvarili bodo možne svetove, ki bodo temeljili na sila mehkem, neoprijemljivem teritoriju emocij, predvidevanj in branj z nivoja metajezikovne komunikacije.

Strah pred stranskimi posledicami ustvarja nove termine, besedne zveze in slogane. Eden od teh so brez dvoma tipske izvedbe slogovnih različic besed »gremo« in »naprej«, a težava je v tem, da ne vemo kam oziroma ali se sploh premikamo, če že ne gremo ter da z novimi besedami oblačimo stare miselne koncepte. Rešitve nudimo z novimi idejami generiranja novitet. Govorimo o invencijah, inventivnosti, inovativnosti nasploh, a kot misleci racia ne zmoremo uporabljati abstrahiranih vzorčenj na svet starih idej – ne upoštevamo praktičnih primerov razlag izvora vednosti, torej osnov epistemologije. Analiza brez sinteze ustvari luknjo smisla, ki je nikakršna ideja o kreaciji ne more napolniti, če nekaj starega razumemo kot novo. Ne znamo pogledati s svežimi očmi »eureka«, ko se stari problem pokaže v novi luči. Strah pred nenameravanimi stranskimi posledicami je še globlji: zatekamo se v instant rešitve in pozabljamo na naravo procesov, ki zahtevajo svoj čas. Strah pred tveganji je tako močan, da skušamo v ideje preobleči stare zaznave, vrednotenja in prepričanja ... in se čudimo, ko se pojavijo novi Steve Jobsi.

3 Kako do novitete – pomen miselnih preskokov kreativnosti

Slovenska literatura se ne pogloblja v kreativnost tako globoko, kot se npr. v empirizmu ali instrumentalizmu, torej v mehanicistično vednost, ki verjame, da lahko vse fenomene prevede v fakte, jih izmeri in kontrolira, kar jasno odraža mainstream poslovnega sveta. V refleksiji se na tej točki sklicujemo na delo A. O. Zupančiča (2006), ki govori o ustvarjalnosti v znanstvenem raziskovanju analogno posameznim alternativnim razmislekom, podanih v pričujočih tezah. Zupančič zagovarja tezo Margaret Broden, ki pravi, da imamo pri ustvarjalnosti opravka z intuitivnim (iluminacijskim) in ne z znanstvenim/racionalnim konceptom. Znanost temelji na domnevi, da čeravno praktično ne moremo izračunati vsega, je to teoretično mogoče: svet je do temeljev spoznaven in predvidljiv. Ali kot pravi Zupančič (2006, 12): »Znanost (racionalnost, op. L. M.) je načelno vsevedna in torej potencialno vseмогоčna.« Zanimiv kontroverzni teoretik znanosti, Paul Feyerabend, v kontekstu znanstvenih odkritij (kreativnosti) zagovarja tezo o odprtosti do raznoraznih čudnosti ;(1) podobno meni Zupančič (2006, 13): »Več obeta dvom, ki nam nakazuje pot do odprtosti, do gostoljubnosti za še tako neverjetno čudne, nepričakovane, na videz nesmiselne pojave, dvom, ki zabriše meje in razlike med hierarhičnimi kategorijami /.../. Nobenega izgovora torej, češ da se očitnim paradoksom postavljamo po robu z empirično podprtimi dejstvi.« Empirično podprta dejstva so vedno podprta s človekom, ki je določen s kulturo, spolom, predsodki itd. Racionalnost kot preračunljivost je vedno podprta s kalkulacijami, ki se kot stranske nepričakovane posledice obrnejo proti preračunljivcu. S takšno metodologijo, kjer vrzeli, ki nastanejo pri proučevanju katerega koli tipa in kateregakoli predmeta proučevanja, zakrpano z empirično evidenco in s tem zagovarjamo, da so dejstva in podatki že dokazi, po Feyerabendovem mnenju ostajamo v polju konsistence, ki je dogmatična in prisilna. In dolgočasna po vrhu vsega. Ne glede na vse dogodek nima pomena zunaj načina, na katerega je u-pomen-jen. In če zagovarjamo nasprotno od zapisanega, smo podobni naslednjemu Feyerabendovemu (1999, 165) opisu znanstvenika: »Torej, ker je med filozofi (ideje dunajskega kroga kot nov filozofski primitivizem) veliko več otročjih čudi kot realističnih glav in ker se je vedno lažje držati pravil kot kultivirati talent, ki bi pravila iznašel, je postala ta filozofija zelo popularna. Danes si prilašča razvoj in predajo načel razuma samega.« In če načela razuma samega dirigirajo ljudje, ki so zaprti pred kreativnostjo Feyerabendovega tipa, se katerikoli podsistem instrumentalnosti producira zaradi produkcije same. Enako velja za inventivnost, ki jo razumemo in poučujemo dandanes. Kultivacija talenta je torej področje, kjer stopamo v polje modrosti, ne faktičnega znanja, ne enosmernega podajanja informacij, ki jih je naš izobraževalni prostor, z redkimi izjemami, prepoln. »Zmedeni misleci napredujejo, medtem ko 'globoki' misleci sestopajo v temačnejša področja statusa quo« (Feyerabend)

Če povzamemo, odprtost do nenavadnosti razumemo kot eno od kvalitete kreativnosti. Kot drugo kvaliteto navajamo logično inkonsistenco, ki je dialektična in nasprotna, medtem ko je kontraindukcija kot negativna dialektika(2) protislovna. Rekli bi, da pri procesu kreativnosti sodeluje ideja modrosti, ki jo T. Hribar (v duhu filozofije kot enega od obrazov modrosti) označi za radovednost, kjer modrost ni kopičenje spoznanj, ni enciklopedična načitanost, temveč uvid v globlje temelje in soodvisnosti. Holistično. Načitanost kot vstopnica v svet intelektualcev ni nujno modrost; po Tomažu Akvinskem (1999, 51) modremu ni potrebno posedovati znanja o vseh podrobnostih: »Modri ve vse najbolje, kakor je zanj tudi primerno, vendar ne tako, da bi poznal vsako posamičnost.« Njegova modrost namreč uvidi urejenost in

medsebojno povezanost spoznanj – modrost je več kot pametnost in tudi več kot znanje. Motreče vedenje nima cilja po sebi; in če je nek cilj, je to čista misel in kjer se vednost ne meri glede na uporabnost, politično primernost ali ekonomsko profitabilnost. Modrost presega konceptualizacijo moralno-ekonomsko-politične primernosti.

Kot navaja Zupančič (2006, 30), pri kreativnosti ne gre zgolj za »pogled onkraj«, pač pa zlasti za razumevanje lepega, estetskega, umetniškega: »Dirac ni rekel, da ujemanje enačbe s poskusi ni pomembno. Rekel je, da je nekaj še pomembnejše: njihova lepota. Zaslutil, začutil, zavohal, nezavedno dojel je povezave, ki so za logiko brez tretje možnosti izključene, nesmiselne, bizarne, absurde. Za neprecenljivo praktično uporabo svoje znamenite enačbe pa mu ni bilo mar.«

Kreativnost razumemo kot predpogoj modrosti – gre za nujni pogoj stanja duha, ki se je sposoben spontano odpreti toku misli brez vnaprejšnjih predsodkov in zapiranj. V moralno-psihološkem žargonu človek potrebuje pogum. Etabilirana etika razuma kot ena od varnih in osvojenih ozemelj, kjer modeli pridobijo lastno identiteto in zagospodujejo pojmom in dejstvom, je polje preverjenih in utečenih praks in paradigem. Posamezni ustvarjalni ljudje se v polju etiket po pravilu ne medijo, ali kot pravi Feyerabend (1999, 176): »Odlični postavljene meje prekoračijo.«

Če je pogum (pripravljenost storiti kaj kljub težavam in nevarnostim) predpogoj za kreativnost, je kreativnost odvisna od psihološkega profila vsakega posameznika, ki naj bi to lastnost imel. Ko govorimo o miselnih revolucijah, govorimo o kakovostnih spremembah, ki so po naravi relativne. Kvantitativni pojem napredka naj bi bil absoluten in objektivni; in če je kvantiteta rast, se jo v pragmatičnem smislu interpretira kot pojem, ki se mu ne ugovarja, medtem ko kvalitativni pojem napredka nakazuje razvoj, ki je relativen. Vsem sistematizacijam navkljub kvantitativni napredek povzroča kakovostne probleme, ki zbujejo resne dvome, ki smo jih poimenovali kot nenameravane stranske posledice. Zgodovina znanosti je priča temu, da se v znanostih nasploh relativni pojem napredka spravi pod vladavino absolutnega pojma, kjer se princip kreativnosti rado izključuje. (Feyerabend, 1989, 711)

4 Ustvarjanje novega znanja – znanje, ki se prenaša na slušatelje

Ali res želimo pomagati gospodarstvu oziroma ali je naša vizija celostna ali še vedno izključujoča? Verjetno je res predpogoj prenosa znanja ljubezen, torej odnos sprejemanja med oddajnikom in recipienti, brez umetnega, naključnega, strateškega ločevanja med nas in vas.

Vendar, kako izobraževati za doseganje temeljnih načel pietete (spoštovanja bogov in umrlih), dignitete (dostojanstva), gravitete (privlačnosti) in fidesa (zvestobe in iskrenosti)? Da bi poučevali s strastjo in vplivom, se moramo neprestano učiti s predanostjo in ponižnostjo. Vendar, kako odličnost doseči in trajnostno upravljati? Učenje poteka preko dveh nujnih momentov psihe, kot sta eros kot ljubezen in patos kot empatija in katarza skozi bolečino. Brez emocij ni dožemanja vsebin. Brez patosa ni želje po spoznanju. A brez logosa ni ločevanja bistvenega od nebistvenega. Torej, vključevanje več tipov inteligenc (logične, emotivne, duhovne, abstraktne, prostorske, estetske itd.) ter trening veščin kot eden od mostov

kaže na nove otoke smisla novodobnih mistikov kapitala. Mehansko učenje je pomembno, a ni globlje. Pustošilo je zadnje stoletje in ustvarilo bumerang efekt nepredvidenih stranskih posledic.

»Vse se da v poeziji naučiti, samo dvojega ne. Ako nima tvoje oko svojih žarkov, ako nima tvoja kri svojega utripa – nikdar ti ne bo pesem sijala, nikdar ne bo pela.«

Oton Župančič

...kajti: »Ustvarjalnost je sposobnost videti povezave tam, kjer ni še nobena vzpostavljena.«
(Thomas Disch)

(1) Kot pravi Feyerabend (1999, 71): »Zatorej je prvi korak naše kritike tradicionalnih pojmov in reakcij v tem, da iz kroga izstopimo in bodisi iznajdemo nov pojmovni sistem, morda novo teorijo, ki je v nasprotju z najbolj utemeljenimi rezultati opazovanja in opušča prepričljiva teoretska načela, bodisi takšen sistem vzamemo iz druge znanosti, iz religije, mitologije, idej nepristojnih in izlivov norcev.«

(2) Sicer Feyerabend ni uporabljal izraza »negativna dialektika«. Na tem mestu ga vpeljemo, da bi prikazali pomen protislovnosti za premikanje meja spoznavnega. Feyerabend se na protislovnost (implicitno) sklicuje na več mestih, najočitneje pa s pojmom kontraindukcije. Adorno koncept vpelje v delu *Negativna dialektika* (1966). Gre za konsekventno zavest o neidentiteti, za »popolno nereducirano izkustvo v mediju pojmovne refleksije«. Ker zahteva izrecno odpoved pojmu totalitete, se obenem ne odreka momentu celote, saj filozofija ne bi bila resnična, kajti v marsičem teorijo nasploh šele opravičuje pojem celote in teorije brez pojma celote ni. Podobno protislovje je moč opaziti pri »relativistih« – zagovarjajo mejnost in robnost primerov, krhajo robove ontološki varnosti, pa so pogosto absolutisti. Meje se ne da misliti brez monolita, lastnega lastni biti, ali kot pravi Adorno: »Ukaz biti zvest, ki ga daje družba, je sredstvo za nesvobodo, toda samo s pomočjo zvestobe prinaša svoboda neposlušnost do zapovedi družbe.«

Literatura

- Agassi, J. (2003). Comparability and incommensurability. *Social Epistemology*, vol.17, nos. 2&3, page 93.
- Akvinski, T. (1999). Izbrani filozofski spisi. Ljubljana: Družina.
- Althusser, L. (2000). Izbrani spisi. Ljubljana: Založba *cf.
- Althusser, L. (1985). *Filozofija in spontana filozofija znanstvenikov* (1967). Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Aristotel (1993). O duši. Ljubljana: Slovenska matica.
- Beck, U. (2001). *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.
- Bell, D. (1990). Resolving the Contradictions of Modernity and Modernism. *Society*, 27/4, 186, str. 66–75.
- Bell, D. (1990). Resolving the Contradictions of Modernity and Modernism. *Society*, 27/3, 185, str. 43–50.
- Capra, F. (1987). Nova fizika. *Časopis za kritiko znanosti*, 99–100, str. 136–153.

- Giddens, A. (1989). Nova pravila sociološke metode. Ljubljana: ŠKUC.
- Hribar, T. (1991). Teorija znanosti in organizacija raziskovanja. Ljubljana: Znanstvena knjižnica.
- Hribar, T. (1990). Znanost v postmoderni dobi. Teorija in praksa, 27, 6–7, str. 724–731.
- Kirn, A. (1994). Holizem, fragmentarnost in interdisciplinarnost v povezovanju ekologije in družbenih znanosti. Teorija in praksa, 31, 11–12, str. 939–945.
- Lukšič, A. (1999). Diskurzivna etika in nove komunikacijske in odločevalne forme. Časopis za kritiko znanosti, 193, 10–11, str. 103–131.
- Mead, G. H. (1997). Um, sebstvo, družba. Ljubljana: Krtina.
- Mulej, L. (2002). Družba in znanost na poti v neko drugo moderno. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Nowotny, H. et al. (2001). Re-thinking science. Malden: Blackwell Publishers.
- Popper R. K. (1998). Logika znanstvenega odkritja. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Thomnas, H., Walsh, D. F. (1998). Modernity/Postmodernity. V: Jenks, C. Core Sociological Dichotomies. SAGE Publications London, str. 363–390.
- Ulrich, B. et al. (1994). Refleksive modernization. Oxford: Blackwell Publishers.
- Weingart, P. (1999). Scientific expertise and political accountability: paradoxes of science in politics. Science and Public Policy, 26/3, str. 151–161.

O avtorjih

Dr. Lucija Mulej, DOBA Fakulteta, e-naslov: lucija.mulej@doba.si

Marko Kryžanowski je menedžer in svetovalec. E-naslov: mkryzanowski@gmail.com